

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1/2003 · Januar

16. Årg.

NOMUS

Indhold:	Side
Hvergarn	3
Girokort indlagt	8
Foredrag på Nødebo Kro	9

Indhold:	Side
Oliemaleri af Kannikegade	10
Syredskaber fra Æbelholt Kloster	12
Følgeuniversitetskursus	15

Nordsjællandsk Museumsforening

Indkaldelse til ordinær generalforsamling

Ordinær generalforsamling i Nordsjællandsk Museumsforening afholdes

onsdag den 26. februar 2003 kl. 19.30. i Søjlehallen på Sophienborg.

Dagsordenen er ifølge vedtægterne:

1. Valg af dirigent.
2. Formanden og museumslederen aflægger beretning.
3. Kassereren fremlægger reviderede regnskaber til godkendelse.
4. Fremlæggelse af budgetter og fastsættelse af kontingent til foreningen.
5. Indkomne forslag. Forslag sendes senest 8 dage før generalforsamlingen til formand Helge S. Bek, Ebbas Allé 12, 3480 Fredensborg.
6. Valg af bestyrelsesmedlemmer og suppleanter.
På valg til bestyrelsen er Helge S. Bek, Hans Jørgen Clementsen, Poul Erik Termansen, Gorm Tortzen og Peter Langer (suppl.). *Alle er villige til genvalg.*
7. Valg af to revisorer.
8. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen og en kort pause er museet glad for at kunne byde velkommen til

Helge Baun Sørensen fra Danmarks Radio.

Helge Baun Sørensen vil give et potpourri over de korte historiske programmer, som tidligere udsendtes i DR under titlen „Danmark kort“. Ikke mindst Helge Baun Sørensens indslag var fyldt med en vidunderlige varm og kringlet humor. Vi har bedt Helge Baun Sørensen om at lægge særligt vægt på de nordsjællandske historier.

Herefter afsluttes aftenen med fælles kaffebord.

Vel mødt!
Bestyrelsen

NoMus er medlemsblad for Nordsjællandsk Museumsforening, som varetager driften af Sophienborg, Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød. Museet dækker arkæologi og nyere tids kulturhistorie i Hillerød, Allerød, Skævinge og Fredensborg-Humlebæk kommuner samt arkæologien i Helsingør kommune. Museet driver bymuseet for Hillerød (herunder Grafisk Museum), Æbelholt Klostermuseum og Sophienborg.
NoMus udkommer kvartalsvis og sendes til museumsforeningens medlemmer samt en række private virksomheder og offentlige institutioner.

Redaktion: Grethe Post (ansvarshavende), Flemming Beyer, Finn Kramer og Kirsten Baunegaard.

Adresse: Sophienborg Nordsjællandsk Folkemuseum, Sophienborg Allé 9, 3400 Hillerød, telefon 48 24 34 48, fax 48 24 34 42. E-mail: nfh@get2net.dk. Hjemmeside: www.folkemuseet.dk

Kontingent for foreningens medlemmer:

Enkeltmedlemmer: kr. 150,-. Husstande: kr. 200,-. Virksomheder: minimum kr. 500,-

Omslag: Oliemaleri af L.L. Kannikegade, kunstner ukendt, malet mellem 1862 – 1887 (Nordsjællandsk Folkemuseum)

Hvergarn

- en beretning om klædefabrikant Orlow Andersen

af Niels Jarlmark

Som i de fleste andre byer af Hillerøds størrelse var de første industrivirksomheder små. De kunne ofte sammenlignes med håndværksvirksomheder, men Orlow Andersens fabrik i Hillerød var en undtagelse.

En artikelserie her i NoMus om Hillerøds tidlige industri, ca. 1850 – 1900 begynder derfor med en artikel om Orlow Andersens Hørspinderi og Klædefabrik.

Orlow Andersen var født den 27. september 1812 i Rindum ved Ringkøbing, og som ung rejste han til København, hvor han fik en teknisk uddannelse hos Lausenius Kramp i Det tekniske Selskab. Senere rejste han til England, hvor han fik en grundig oplæring i moderne tekstilindustri, og specielt havde han oparbejdet en stor viden om hørtekstiler.

Brønsholmsdal

Det var imidlertid ikke i Hillerød, at Orlow Andersen startede sin tekstilkarriere, men i Hørsholm. Den tager sin begyndelse på et møde i 1845 i den relativt nystiftede "Frederiksborg Amts Landboforening".

I første halvdel af 1840'erne var hele Europa præget af økonomisk lavkonjunktur, og dansk landbrug kæmpede mod en vigende korneksport og faldende kornpriser på det europæiske marked. Det sidste skyldtes, at Rusland og i særdeleshed USA i stadig stigende grad eksporterede billigt og bedre korn til Europa. Da dansk korn i forvejen ikke var af en særlig god kvalitet, begyndte afsætningen at svigte, så landbruget måtte se sig om

efter andre indtjeningsmuligheder. Desuden havde regeringen en ret stor økonomisk interesse i at styrke den danske tekstilindustri og gerne baseret på danske råvarer, dvs. hør. Så det var naturligt, at mange landmænd begyndte at interessere sig for høravl, som alternativ afgrøde til kornavl.

Da de nordsjællandske landmænd i forvejen havde en vis tradition for høravl, besluttede landboforeningen, at den ville tilskynde landmændene til enten at påbegynde høravl eller øge en allerede eksisterende høravl.

For at sikre landmændene den bedst mulige start, købte foreningen 15 tdr. Rigafærø – markedets bedste - og for at sikre landmændene en fast aflager af hørren, besluttede foreningen samtidig at oprette en hørberedningsfabrik.

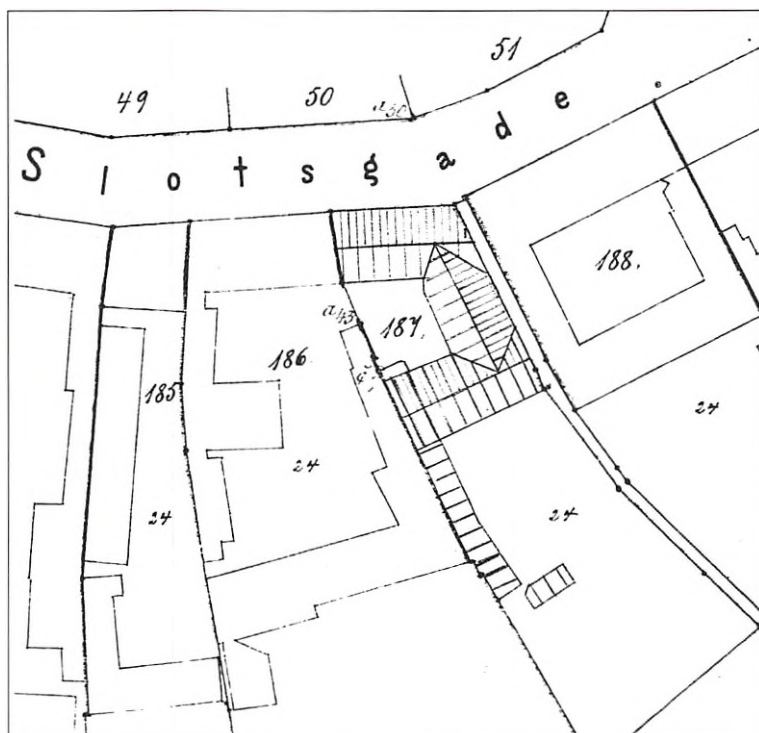

Fig. 1. Matrikelkort fra 1879-80, der viser Orlow Andersens ejendom i Slotsgade 3 på matrikel 187 efter genophbygningen i 1873. Bygningerne er skraverede. (Matrikelarkivet.)

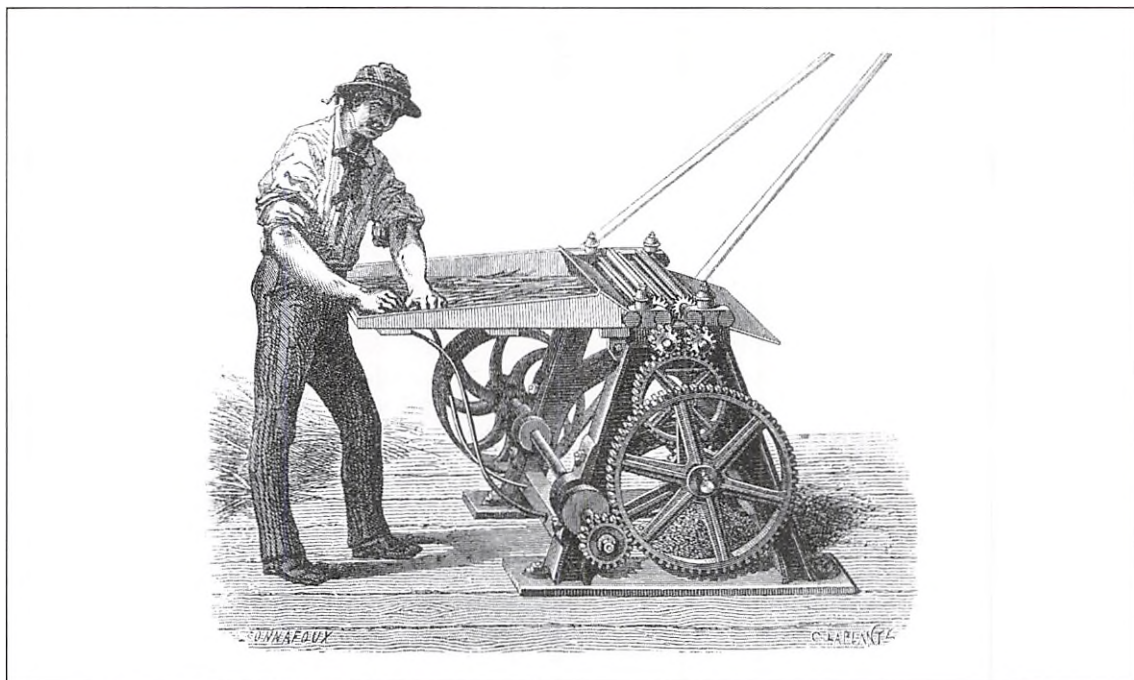

Fig. 2. Hørbrydningsmaskine. Opfindelsernes Bog af André Lütken 1881

Der blev oprettet et aktieselskab, som købte herregården Brønsholmsdal ved Hørsholm for 14.000 Rbd. (rigsbankdaler), da Brønsholmsdal, der tidligere havde fungeret som klædefabrik, blev anset for at være egnet til formålet.

Orlow Andersen, som på dette tidspunkt ejede en kartoffelmølsfabrik i nærheden af København, blev ansat som bestyrer. Umiddelbart efter sin ansættelse rejste Orlow Andersen til Irland, hvor han købte en nykonstrueret brydemaskine samt et par skætemaskiner. Irske hørberedningsmaskiner blev anset som de mest avancerede. Da han kom tilbage til Hørsholm, ansatte han en formand og nogle arbejdere, der havde erfaring med maskinel hørberedning.

Brønsholmsdal stopper produktionen

Det første høstår gav landmændene et godt udbytte, sandsynligvis på grund af den nye frøsort, men også maskinerne levede i høj grad op til forventningerne. Så resultatet blev, at der produceredes ca. fem gange så meget færdigforarbejdet hør, som ved den gamle manuelle metode.

På trods af det fine resultat kunne fabrikkens økonomi ikke hænge sammen, sandsynligvis fordi afsætningsleddet svigtede. Man havde ikke sikret sig faste aftagere af det færdige spindehør.

Danske spinderier foretrak stadig det importerede hør, der var billigere og af samme kvalitet som det danske. Så for at komme af med hørren var fabrikken nødsaget til, at sælge den færdigbehandlede hør med tab. Fabrikken stoppede derfor hørproduktionen allerede efter nogle få år – sandsynligvis i 1849.

Man forsøgte sig derefter med andre landbrugsrelaterede produkter, f.eks. kartoffelmel, som blev brugt til stivelse af linned. Men også disse tiltag var tabsgivende, så fabrikken blev endelig nedlagt i begyndelsen af 1850'erne.

Vi ved endnu ikke hvilken rolle Orlow Andersen spillede, og hvor lang tid han blev i Hørsholm efter at hørberedningen på Brønsdalsholm var ophørt; men han havde stadig en vis tilknytning til fabrikken i en kortere periode.

Imidlertid ved vi, at han, medens han stadig boede i Hørsholm, deltog som bereden selvudrustet herregårdsskytte i en periode under Treårskrigen i 1848 – 1850.

Orlow Andersen flytter til Hillerød

Da Orlow Andersen forlod Hørsholm, flyttede han til Hillerød. Det skete i slutningen af 1850 eller begyndelsen af 1851, hvor han flyttede ind i ejendommen Slotsgade 27 (nuværende Slotsgade nr. 3) sammen med sin kone Hansine Augusta.

Fra Folketællingen 1855 ved vi, at Orlow Andersen ejede ejendommen i Slotsgade, og husstanden var forøget med kokkepigen Frederika Rasmussen fra Uggeløse. I ejendommen boede tillige boghandler Theodor William Jensen med sin kone Caroline Amalie, deres to børn og stuepige samt adjunkt Christian Theodor Børre med sin kone Louise Martine, deres to børn, en logerende discipel fra latinskolen og en stuepige. Fra samme folketælling ved vi, at Orlow Andersen havde syv af sine folk boende hos sig, bl.a. værkføreren, en dugmager fra Neumünster og en dugmager fra Sverige. De øvrige logerende var fyrbøder Jørgensen, spindersvend Jens Hansen, en læredreng og den tolvårige fabrikspige Marie. Fabrikken lå i gården i baghuset, hvor derifølge Anders Uhrskov også var et værksted

tilhørende sadelmagemester Jørgensen.

Vi ved ikke, hvorfor Orlow Andersen valgte Hillerød som hjemsted for sin fabrik, men byen var strategisk godt beliggende for landmænd, der skulle aflevere hør. Det var let af skaffe arbejdskraft pga. den store tilflytning fra landdistrikterne. Byen havde et blomstrende handelsliv, og måske spillede de (som antydnet af Uhrskov 1951) familiemæssige relationer til Hillerød også en vis rolle i Orlow Andersens valg af hjemby for sin fabrik.

Orlow Andersen havde succes fra starten. I 1853 havde han allerede oparbejdet fabrikken til en af Hillerøds største virksomheder med i alt 12 faste medarbejdere, hvilket var et ganske anseeligt antal i provinsen efter datidens forhold.

På lignende fabrikker rundt om i landet var der i gennemsnit kun ansat fem medarbejdere.

Hør fra mark til væv

Lita Rosing-Schow

Hørafl og efterfølgende tilberedning før den kan spindes til garn er en længere proces. Hør skal ruskes og ikke afklippes som korn. Det vil sige, at hørrønnen bliver revet op med rode og sorteret efter længde. *Linum usitatissimum* med lange stængler er den hør, som blev brugt til spinding her i landet.

Siden hen skal hørrønnen **rødnes**, hvilket kan foregå ved udlægning på højtliggende enge, hvor den holdes fugtig til der sker en let forrådnelse, som opløser det harpiksagtige stof, som forbinder taverne med plantens vedagtige bestanddele. En hurtigere metode, som benyttes i industrien, er rødning i opvarmet vand, hvorved rødningen kom ned fra ca. 14 dage til blot 60 timer.

Efter rødningen skal hørrønnen **tørres** hurtigt før den kan videre forarbejdes, da forrådnelsesprocessen skal standses. Det foregår i tørrestuer ved 45-50 graders varme.

Hørrønnen skal dernæst **brydes**, hvilket vil sige at stænglernes vedagtige bestanddele knuses, så de lettere lader sig skille fra hørtaverne. Hørbrydemaskinen bestod i hovedsagen af riflede træ- eller støbejernsvalser, som hørrønnen passerede, hvorved den knækkede fuldstændig.

Herefter skulle hørrønnen **skættes**, hvorved skætteerne, altså de hårdeste dele, gik fra. Det foregik med et skætteblad, et stort knivlignende blad, der gned skætteerne af taverne. Dette skætteaffald blev spundet til linnedgarn af allergroveste art.

Siden blev hørrønnen **heglet**, altså revet igennem kamme af forskellig finhed. På denne måde blev de sidste skætterester kæmmet fra, og hørrønnen gjort blød og glat. Affaldet herfra kaldes blår. Denne blår blev spundet og vævet til grove dagligvarer. Ved heglingen fik man almindeligvis 30% heglet hør, 50% blår og 20% affald.

Fire arbejdsgange skulle der til, før hørrønnen var klar til at blive spundet og siden vævet til det hørlærred, som kunne bruges til for eksempel damaskduge og finere linned. Så skulle der endda en blegning til for at opnå en aldeles hvid vare. Blegningen foregik ved udlægning på de såkaldte blegepladser, som ofte var græsmarker i byernes udkant.

Hvergarnet, som var et meget almindeligt brugt stykke stof i 1800-årene både til dyner og til beklædning, er en vævning med ubleget hør i trenden og uld i islætten. Betegnelsen hvergarn er en fordanskning eller forvanskning af det tyske *werkgarn*, idet *werk* betyder blår. Til det finere hvergarn med mønstre i mange farver skulle ikke bruges blår, men en god ubleget, heglet hør.

Også på produktionssiden lå han i spidsen, flere kilder, bl.a. J.J. Møller siger i "Tekstilindustriens udvikling" fra 1924, at produktionen på Orlow Andersens fabrik lå væsentligt over gennemsnittet – bl.a. havde han modtaget flere præmier på udstillinger

Vi ved ikke nøjagtig, hvordan han kunne oparbejde så stor en fabrik på så kort tid. Et kvalificeret gæt er imidlertid, at han foruden en stor erfaring i virksomhedsledelse, som han havde fået i England, hvor han havde arbejdet med alle led inden for tekstilindustrien, også havde overtaget både aftalerne med landmændene om levering af hør samt hørberedningsmaskiner fra Brøndalsholm.

En anden årsag til hans succes var også, at han valgte ikke kun at være underleverandør af spindehør, han spandt selv sit garn. En del af garnet solgte han dog sandsynligvis videre til hjemmenvævning, da der stadig var en del vævere i de nordsjællandske landsbyer; men størstedelen af hør-garnet brugte han i fabrikation af hvergarn – et stof vævet af hør-garn og uldgarn.

Hvergarn

I de første mange år var hvergarn hans hovedprodukt. Der var god salg i stoffet, som var både slidstærkt og billigere end stof af ren uld. En anden årsag til at Orlow Andersen havde valgt hvergarn som sit hovedprodukt var, at regeringen, for at fremme produktionen af danske tekstilvarer baseret på danske råvarer, gav statstilskud til visse produkter – bl.a. hør-garn.

Det var regeringens hensigt, at dæmme op for importen af udenlandske tekstilvarer, og samtidig skulle den også producere varer til eksportmarkedet til erstatning for den faldende landbrugseksport. Det ser dog ikke ud til, at Orlow Andersen bevægede sig ud på eksportmarkedet.

Ud over hvergarn fabrikerede Orlow Andersen også klæde af ren uld. Her fik han ingen statsstøtte, men til gengæld afsatte han en stor del af stoffet til offentlige myndigheder. Vi ved, at han f.eks. i enkelte tilfælde var underleverandør til Hærens Klædefabrik, og ifølge en opgørelse til Byfogeden i Hillerød fra 1854 leverede han 1600 pund (800 kg.) klæde til Frederiksborg Amt. I samme årsopgørelse til byfogeden opgav Orlow Andersen, at han også havde produceret 12.000 pund hvergarn.

Hvergarnet og den resterende del af klædet

blev afsat til Hillerøds mange købmandsgårde og klædehandlere, hvor det blev solgt i alenmål til hjemmesyning, eller det blev afsat til byens skræddere og manufakturhandlere, som solgte færdigsyet tøj eller metervarer.

Efterhånden blev Orlow Andersen en af Hillerøds største arbejdsgivere og skatteydere. Han var en respekteret mand og besatte i årenes løb en række tillidsposter, bl.a. var han byråds-medlem samt medlem af en regeringskommission angående tekstilindustri.

På trods af en hård konkurrence fra bomuldstekstiler, havde Orlow Andersen gennem årene oparbejdet en god og sund virksomhed med en god økonomi, og han havde ry for at levere varer af en god kvalitet til rimelige priser.

Hans hovedprodukter var som tidligere nævnt hvergarn, som var billigere end uldstof. Det var slidstærkt og varmt, og der var stadig en tradition blandt den jævne befolkning for at benytte beklædning fremstillet af hvergarn.

Afsætningen var derfor god. Kundegrundlaget blev større med årene, fordi Hillerøds befolkningsantal steg voldsomt efter 1850. Befolkningen blev fordoblet fra ca. 1500 indbyggere til over 3000 indbyggere i sidste halvdel af 1800-tallet. Så Orlow Andersen havde ikke vanskeligheder med at sælge sine stoffer til Hillerøds mange købmænd, manufakturhandlere og skræddere – sandsynligvis havde han hele Nordsjælland som kundegrundlag.

Arbejdere og arbejdsforhold på Orlow Andersens fabrik

Som tidligere nævnt beskæftigede Orlow Andersen allerede i 1853 et større antal faste medarbejdere. I væveriet arbejdede der fire væversvende, en læredreng samt en kone, og i spinderiet arbejdede der fire karle (arbejdsmænd) og en garnkone. Det hele blev drevet af en fyrbøder, der passede både dampmaskine og det øvrige maskineri.

Det ser ud til, at antallet af faste medarbejdere var ret konstant. Som i den tidligere omtalte indberetning fra 1853, var det faste antal medarbejdere ifølge Folketællingen 1855 stadig 12, hvoraf de 7 boede hos Orlow Andersen og de fem boede uden for fabrikken. Op til omkring århundredeskiftet 1800 – 1900 var det almindeligt, at ugifte arbejdere boede hos deres arbejdsgiver, medens gifte arbejdere boede med deres familie ude i byen.

Derudover var der ansat et antal løsarbejdere.

Mange svenske mænd, der enten boede fast i Hillerød og arbejdede på fabrikken i travle perioder, eller også unge piger, der ankom om foråret og rejste tilbage til Sverige sidst på efteråret for at arbejde med de første faser af hørberedningen..

Vi ved ikke hvorfor pigerne allerede kom om foråret, hvor der ikke blev arbejdet med hør på fabrikken, men noget tyder på, at Orlow Andersen også formidlede arbejdskraft til de landbrug, han havde aftale med om levering af hør.

Richard Willerslev beretter i "Den glemte indvandring" at Aron Larsson, der kom fra Göteborg og boede i Mørkegade (nuværende Sdr. Jernbanevej) ofte arbejdede på et hørspinderi (sandsynligvis hos Orlow Andersen). I 1868 havde han skaffet sin niece Greta Larsson arbejde i hørreren. Først deltog hun i arbejdet på Faurholm med såning osv., og hen på efteråret arbejde hun i spinderiet.

Willerslev beretter videre, at Greta Larsson blev boende i Hillerød, hvor hun blev gift med en fastboende svensk skomagersvend.

Vi ved ikke noget om, hvilke forhold Orlow Andersen bød sine arbejdere, men sandsynligvis var forholdene de samme, som på andre tekstilfabrikker i provinsen. Men vi ved, at da der var mangel på fyrbødere, var han den højeste betalte fabriksarbejder med en dagløn i 1870 på mellem 20 og 25 skilling (40 og 50 øre). De faglærte vævere kunne tjene mellem 15 og 20 skilling (30 og 40 øre) om dagen, medens arbejdsmanden måtte nøjes med ca. 12 skilling (24 øre) om dagen og kvindernes løn var endnu mindre – et spinderi i Horsens aflønnede sine kvindelige arbejdere med 7 skilling (14 øre) om dagen. Det er ikke usandsynligt, at de svenske piger tjente endnu mindre. Dertil kom, at arbejdsugen var på 6 dage, og arbejdsdagene var i de fleste tilfælde på 11 timer. Imidlertid blev arbejdsdagen i 1871 nedsat til 10 timer på de fleste fabrikker. Gennem forhandlinger havde arbejderne aftalt med arbejdsgiverne at afskaffe den forhadte "slavetime" dagens 11. arbejdstime, men det var en betingelse, at produktionen skulle være den samme.

Orlow Andersens storhed og fald

Efterhånden gik fabrikken så godt, at Orlow Andersen tænkte på at udvide den, og i starten af 1873 gik han i gang. Han udvidede både spinderiet og væveriet med nye maskiner til dobbelt kapacitet. Men produktionen var knap startet, da

dampmaskinen den 23. august samme år sprang i luften. Eksplosionen ødelagde det meste af fabrikken, og der omkom otte mennesker, ligesom der skete omfattende skader på de omkringliggende bygninger, jf. NoMus 2/2001.

Orlow Andersen blev økonomisk hårdt ramt ved eksplosionen. Han havde kun forsikret fabrikken mod brand, men ikke eksplosion. Fabrikken blev dog straks genopbygget og var parat til at begynde produktionen igen i slutningen af 1873, bl.a. med økonomisk støtte fra de tre fremtrædende forretningsfolk C.F. Tietgen, fabrikant L.P. Holmblad og bankier J.T. Suhr. De sidstnævnte var bestyrelsesmedlemmer i de fleste af Tietgens selskaber.

Men Orlow Andersen måtte give op i 1876, hvor han blev erklæret konkurs. Han døde som en ruineret mand i 1878 og efterlod sig kone og tre mindreårige børn. Her trådte C.F. Tietgen igen hjælpende til. Han skaffede enken ind som centralbestyrer på "Københavns By- og Hustelegraf", station 6 på Nørrebrogade.

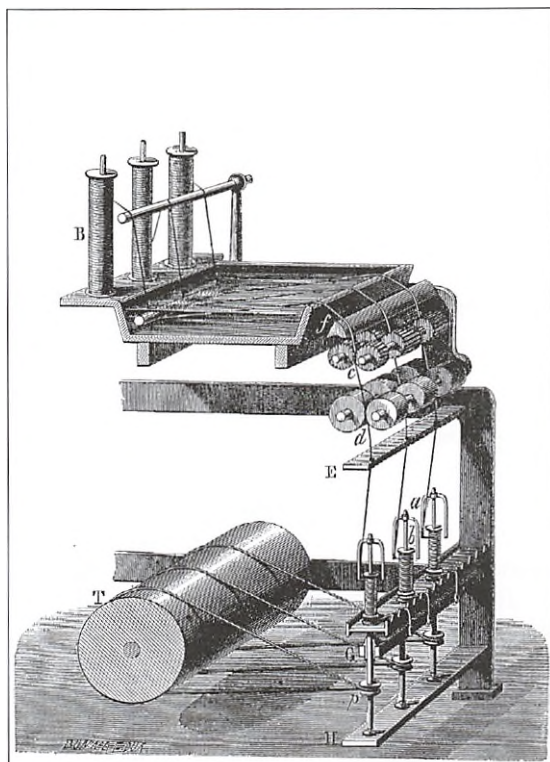

Fig. 3. Finspindemaskine til hør. Opfindelsernes Bog af André Lütken 1881

Hør erstattes af bomuld

Det var ikke kun Orlow Andersen, der måtte dreje nøglen om. I mange provinsbyer var der gennem 1840erne og 50erne skudt en del hørberedningsfabrikker op. De startede alle med samme forventning om en hjemlig tekstilindustri, der var baseret på dansk hør; men i slutningen af 1890erne var der stort set ingen hørberedningsfabrikker tilbage i Danmark.

Der var to hovedårsager til man stoppede produktionen af hørtekstiler. For det første blev der, på grund af omlægningerne i dansk landbrug fra markprodukter til animalske produkter, stort set ikke længere dyrket hør i Danmark, så fabrikanterne måtte importere hørren fra udlandet, hvilket var et fordyrende led. For det andet blev bomuld en næsten uovervindelig konkurrent.

På trods af at væverierne efterhånden kunne fremstille fine ensartede hørstoffer, kom de aldrig op på samme finhed og blødhed som bomuldsstoffer, som folk begyndte at foretrække til underbeklædning og linned. Dertil kom, at bomuldstekstiler i al almindelighed blev billigere og billigere.

Årsagen til, at priserne på verdensmarkedet på bomuld var helt i bund, skyldtes den store konkurrence mellem Rusland og USA, de to største bomuldsproducerende lande. Og ligesom ved korneksporten var USA også den billigste eksportør af bomuld. Det skyldtes, at fragtraterne over Atlanten på grund af dampskibene, var presset helt i bund. Dampskibene, der var ved at udkonkurrere sejlskibene, fragtede emigranter fra Europa til USA og returnerede til Europa med korn og bomuld. Dertil kom, at dampskibene blev større og større og kunne krydse Atlanten på 10 – 12 dage, hvor sejlskibene skulle bruge op til 8 uger.

En anden og ikke uvæsentlig konkurrence til de små i branchen kom fra de virkelig store dampspinderier- og væverier i København og Grenå, der havde en kapacitet, der var mange gange større end kapaciteten på Orlow Andersens fabrik.

Den sidste årsag var dansk landbrug, der efterhånden havde fået succes med driftsomlægningen. Danske mejeri- og slagteriprodukter blev mere og mere efterspurgt på det europæiske eksportmarked, så landmændene havde brug for al deres jord til foderafgrøder.

Hør endnu engang

Hørberedningsfabrikkerne dukkede dog op igen i kortere perioder under de to verdenskrige, hvor bomuld blev en mangelvare, og landbruget var afskåret fra sine eksportmarkeder. Så det blev derfor igen hørren, som skulle give landbruget en indtjening og skaffe tekstiler til danskerne. Høravlens stoppede dog så snart eksportmarkederne åbnede, og bomuldsforsyningerne igen var normale.

En undtagelse var dog Geismars Væverier i København, der havde fundet en nicheproduktion i bl.a. hørduge, der efterhånden blev et statussymbol ved finere borddækning. Geismar har dog nu også besluttet at afvikle virksomheden, der stopper den 1. februar 2003. En epoke i dansk tekstilhistorie har hermed fundet sin afslutning.

Kilder

Indberetninger til Hillerød Byfoged og Frederiksborg Birkedommerkontor over herværende Fabriksanlæg – Landsarkivet for Sjælland.

Folketællingen i 1855 – Lokalhistorisk Arkiv, Hillerød.

Litteratur

Bender, Henning: *Aalborgs industrielle udvikling 1735 – 1940*, Aalborg 1987.

Hyltdoft, Ole: *Teknologisk forandringer i dansk industri 1870 – 1896*, Odense Universitetsforlag 1996.

Jarlmark, Niels: *Kedelekspllosionen i Orlow Andersens Hør-Uldspinderi*, Lokalhistorisk Forening i Hillerød Kommune. Nr. 2 maj 1998.

Jarlmark, Niels: *En eksplosion i Hillerød*, NoMus 2/2002.

Møller, J.J.: *Dansk Tekstilarbejderforbunds Historie*, København 1924.

Nørregaard, Georg: *Arbejdsforhold inden for dansk håndværk og industri*, Gyldendal 1943 - genoptrykt 1977.

Rawert, O.J.: *Kongeriget Danmarks Industrielle forhold*, Forlaget Skippershoved 1992.

Uhrskov, Anders: *Frederiksborg Amts Landbrugsforening 1843-1949*.

Uhrskov, Anders: *Hørfabrikens Eksplosion i Hillerød den 20. august 1873*, Kultur og Folkeninder III, Hillerød 1951.

Willerslev, Richard: *Den glemte indvandring*, Gyldendals Forlag 1983.

Kulturhistoriske foredrag på Nødebo Kro

"Damen med Enhjørningen – en ny fortolkning"

Gobelinvæveren og forfatteren **Lise Warburg**, sætter spørgsmålstegn ved, om løven og enhjørningen kun er skjoldholdere på Cluny Museets berømte gobeliner (tapisserier), og om våbnet er et familievåben som antaget. På Cluny Museet i Paris hænger én af verdens smukkeste gobeliner fra senmiddelalderen; *"Damen med Enhjørningen"*. *De seks røde blomstertæpper med den blå "o"*, hvor damen står imellem en løve og en enhjørning, er siden 1921 blevet lanceret som en verdslig allegori over de fem sanser. Det sjette tæppe er "tilovers" og udgør med indskriften "mon seul desir" (min eneste attrå) en introduktion til serien – måske en bryllupsgave? Gobelinerne anses for at være skabt af et medlem af familien Le Viste fra Lyon, hvis våbenskjold; tre halvmåner på en skråbjælke vajer over øen og på dyrenes kapper og skjolde. Efter 18 års arbejde med en fortolkning, der omfatter alle seks tæpper, fremlægger Lise Warburg sit helt anderledes resultat. Efter foredraget vil der være lejlighed til at stille spørgsmål.

Mandag den 3. marts 2003.

"Nordbodragterne"

Tekstilkonservator ved Nationalmuseet Else Østergaard fortæller om de spændende fund fra det sydvestlige Grønland. Ved Herjolfsnæs kirkeruin i sydvest Grønland blev der for 80 år siden gjort et meget stort dragtfund fra middelalderen. Det var højsommer, da arkæologerne gravede, alligevel var permafrosten ikke mange spadestik nede; men solen varmede og tøede, og lidt efter lidt kunne den ene dragt efter den anden løftes op af mudderet. Det var mest voksentøj, der blev fundet. Kun tre dragter var til børn. Hvordan var det muligt at tøj kunne ligge i jorden i 700 år uden helt at forsvinde? Udgravningerne og tekstilernes bevaringsforhold vil blive gennemgået. Efter foredraget vil der være lejlighed til at stille spørgsmål. **Mandag den 10. marts 2003.**

Begge foredrag starter kl. 20.00 og der er gratis adgang.

Oliemaleri af Kannikegade

af Flemming Beyer

En fornem gave (se bladets omslag) blev overrakt til museet i den forgangne julemåned i form af et lille oliebillede af gadepartiet omkring Ll. Kannikegade (nutidens Kannikegade). Motivet er set fra Torvet. Billedet er malet i anden halvdel af 1800-årene, men har ingen signatur, som afslører kunstneren. Stilen er med sit sjove perspektiv nærmest naivistisk i gengivelsen af bygningerne, men teknikken er sikker og gennemført. Det lille billede måler kun 22 cm i højden og 45 cm i længden og er spændt op på en solid blændramme.

Motivet viser gavlen af Hillerøds gamle rådhus, samt den nordre husrække i Kannikegade frem til Østergade med et par huse på østsiden af for denne. På sydsiden af gaden ses Præstegården med et plankeværk foran haven.

Ll. Kannikegade

Bebyggelsen i Ll. Kannikegade hører til de ældste dele af byen. Fra midten af 1600-årene ved vi, at byens præst boede og ejede den nuværende præstebolig. Ejendommen blev i 1671 overtaget af præsteembedet, som stadig ejer bygningen.

En middelalderlig tradition i byerne var, at der i nærheden af kirken eller præstegården lå mindre huse, som blev lejet ud til byens mindrebemidlede borgere - såkaldte lejevåninger. Oplysninger fra 1700-årene fortæller, at størstedelen af husrækken på nordsiden af Ll. Kannikegade var ejet af præsteembedet og udlejet til småkårsfolk. Byen har således også haft denne middelalderlige tradition, selv om den er opstået senere. Bebyggelsens karakter afspejles også i områdets betegnelse fra før gadenavnenes tid, nemlig „Rækken“. Først op mod midten af 1800-årene blev de små udlejningshuse frasolgt præsteembedet, og gaden får herefter den karakter, som ses på oliebilledet.

Bygningerne på maleriet

Et af byens tidligere bygningsmonumenter, det nu nedrevne rådhus på Torvet, ses med sin gavlfacade til højre i billedet. Bygningen, der blev

tegnet af en landets store arkitekter C. F. Hansen, var opført i 1831 af murermester K. Ulrichsen. Karakteristisk er det lille klokketårn på det røde tegltag og det gulkalkede murværk – typiske elementer for perioden. Rådhuset blev nedrevet i 1887 i forbindelse med opførelsen af et nyt – den nuværende politistation.

Ved siden af rådhuset ses byens brandstation med tre porte og overvinduer, denne blev ligeledes afløst af en ny sammen med rådhuset. En del af sprøjtemateriellet, der stod i denne bygning, er i dag udstillet på Bymuseet.

På hjørnet ud mod Kannikegade ses en toetages, hvidkalket ejendom på fire fag med rødt tegltag, Kannikegade 1. I 1880 var denne ejendom ejet af tømrer Olsen, der selv boede i huset, men udlejede størstedelen af det. Bygningen rummede tre familier på i alt 10 personer.

Bag forhuset ses et højt sidehus, i folkemunde kaldet „kommoden“. Her blev en af maleriets tidlige ejere, maskinsætter Oscar Jensen født. Sidehuset rummede i 1880 tre familier på i alt 15 personer. Ejendommen var omkring 1905 ejet af postmester Dencker. Til højre for hovedhuset ses et lille havestykke med plankeværk foran og fire damer, som poserer for maleren.

Den næste ejendom, Kannikegade 3, var i 1880 ejet af politifuldmægtig C. A. Marcussen, som selv boede der, men også lejede ud til en anden familie, således at huset rummede ni personer. Senere blev ejendommen overtaget af postmester Dencker, som her havde postkontor. Han solgte den 1910 til postvæsenet, som lod den nuværende ejendom opføre.

Ejendommen Kannikegade 5 var i 1880 ejet af tømrer Petersen der lejede ud til to familier. Postvæsenet købte bygningen o. 1914 og opførte nogle år senere en udvidelse af posthuset.

Det høje, smalle toetages hus, Kannikegade 7, blev i 1880 beboet af Christen Larsens enke med familie. Ejendommen blev o. 1960 købt af postvæsenet og erstattet af en nybygning.

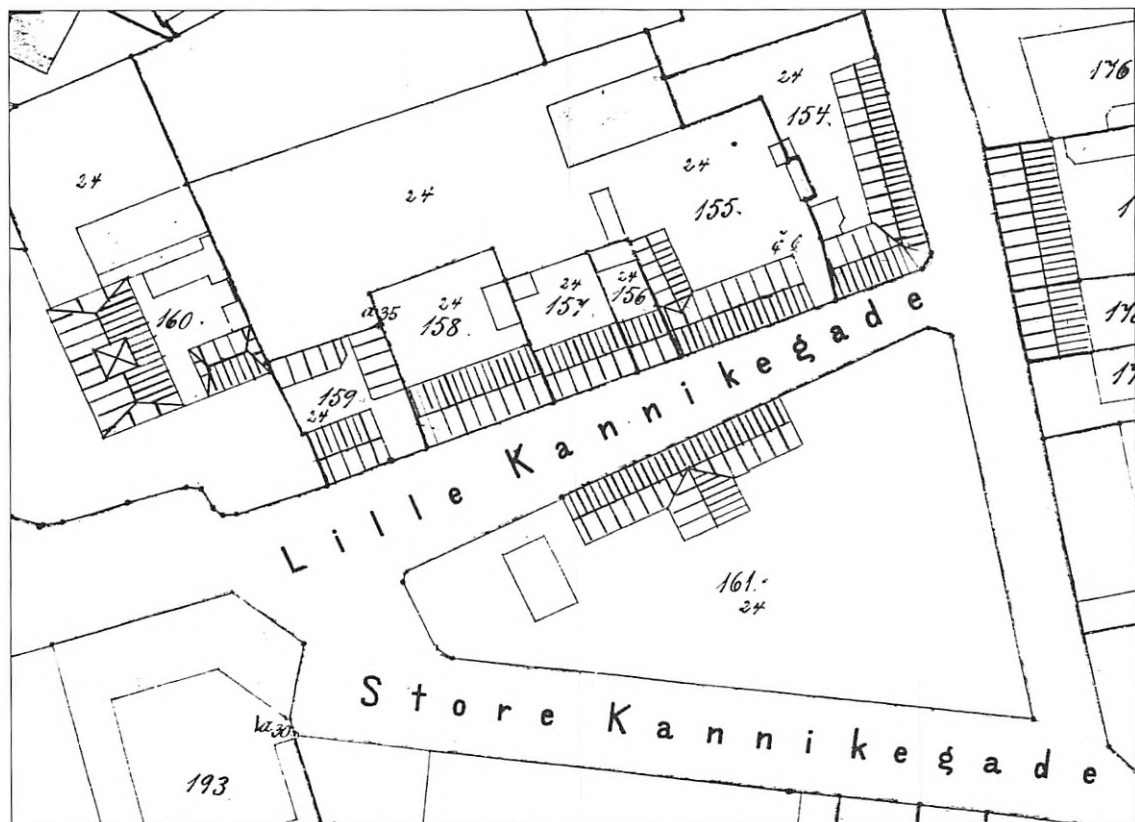

Fig. 1. Matrikelkort over området omkring Kannikegade fra 1879-80. Bygningerne, som findes på maleriet, er skraverede. På nordsiden af gaden ses matrikelnummer 160, der rummede det gamle rådhus og brandstationen. Matrikelnummer 159 svarer til Kannikegade 1, matrikelnummer 158 til nr. 3, matrikelnummer 157 til nr. 5, matrikelnummer 156 til nr. 7 og matrikelnummer 155 til nr. 9. På sydsiden ses matrikelnummer 161, der rummede præstegården. Matrikelarkivet

Gadens sidste ejendom Kannikegade 9 var i 1880 ejet af vognmand Ib Hansen, som udlejede huset til to familier.

Datering af maleriet

Som det fremgår af det foranstående, ved vi, at rådhuset nedrives i 1887; ligefledes ved vi, at præstegården, som ses yderst til højre i billedet, blev ombygget i 1862 i forbindelse med, at Hostrup blev præst i Hillerød. Derfor kan billedet dateres til perioden 1862 - 1887. Yderligere studier kan måske give en nøjere datering.

Museet vil gerne takke Inger Nuppenau, Hillerød for det fornemme maleri, der vil kunne ses på Bymuseet fra maj 2003.

Kilder:

Folketællingen 1880. Lokalthistorisk Arkiv, Hillerød Bibliotek.

Diverse avisudklip i arkiv på Nordsjællandsk Folkemuseum.

Ejendomsdatabase Hillerød by. Nordsjællandsk Folkemuseum.

Litt.:

Uhrskov, Anders (red.): Hillerødbogen. Hillerød 1948.

Voss, Knud: Bygningsadministration og Bygningshistorie under Enevælden. København 1966.

Syredskaber fra Æbelholt Kloster

Af Lita Rosing-Schow

Syredskaber kendes fra hele oldtiden, men når vi frem til middelalderen, er fundene mere talrige. Mange fund er gjort ved udgravning af eller afsøgning med metaldetektor ved klostre. Således har Æbelholt Klostermuseum en pæn samling af synåle, knappenåle og fingerbøl samt sakse, altså alt hvad der er nødvendigt for at fremstille dragter af stof.

Stoffet må vi tænke os dels har været hjem-

ferne. Plomberne var datidens kvalitetsmærkning. På museet er ni plomber udstillet, men i alt er der fundet 37 på Æbelholt. De stammer bl.a. fra Cambrai i Belgien og Leyden i Holland, såkaldt flamsk klæde. Især i 1300-årene spillede klæde fra Leyden en dominerende rolle på det danske marked. Andre plomber er fra Hamburg og Göttingen, mens en del har motiver som er uidentificerede.

Inden klædet blev udskeb, blev det kontrolle-

ret af byernes myndigheder og forsynet med blyplomber, der var stemplet med byvåben som garantimærke.

Klæde hørte til en af de vigtigste varegrupper i denne tids internationale handel.

Klædefremstilling var en hel industri. Klædet skulle formes til dragter om det så var til kannikkernes liturgiske dragter eller til lægbrødrenes arbejdskutter.

Sakse

Først skulle stoffet klippes i facon med en saks. På museet er udstillet to sakse, hvis form er som en gammeldags fåresaks. De kaldes egentligt bøjlesakse, da de er formet

ud af eet sammenhængende stykke jern, som er tilslebet i enderne. De to udstillede sakse ligger sammen med de kirurgiske instrumenter, men typen har også været brugt til klipning af dyre- og menneskehår. Bøjlesaksen optræder på mønter fra Kristoffer den II' tid (1319-1332), på byvåben (f. eks. Sakskøbings) og på adelige våben, (slægterne

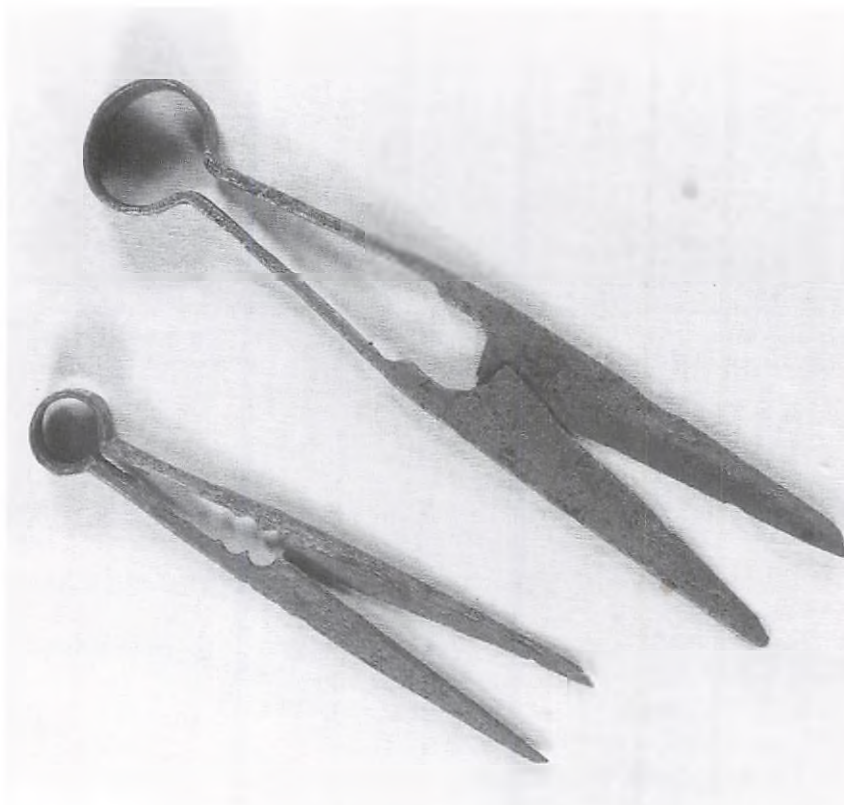

Fig. 1. To sakse, som måler henholdsvis ca. 13 og 16 cm.

mevævet, enten på selve klostret eller i dets omegn, dels er det importeret klæde, som kunne købes af omvandrede købmænd eller på markeder. Således har det givetvis været handlet på det marked som i over 300 år afholdtes ved Æbelholt. Beviser for at klæde blev importeret har vi i form af klædeplomber af bly, som var fæstnet til stof-

Grubbe, Bysere og Uldsax). Derimod har adelsmanden Nicolaus Sartor en krydset saks i sit våben (brugt på brev fra 1349).

Den saks vi kender i dag, som består af to dele, der hænger sammen med en skrue på midten, fandtes altså også i middelalderen. Typen kendes også fra vikingetid, således er der gjort fund af den i Hedeby og Trelleborg. På Æbelholt Kloster er der fundet fire eksemplarer af slagsen, som dog alle er fragmenterede. De måler fra ca. 13 – 16 cm i længden og har ganske fine blade og øjne til fingrene. Måske har et par af dem dog åbne øjne. Denne form for saks er helt klart bedre til at klippe i stof med, men de er ikke på størrelse med en nutidig skræddersaks, som er mindst 20 cm lang.

Vi kan da også på kalkmalerier fra den tid se skræddersakse afbilledet, bl.a. fra Vigersted kirke i Sorø amt fra ca. 1450, men de er af pædagogiske grunde nærmest afbildet i overstørrelse.

Synåle

Syningen foregik i hånden med synåle af forskellig størrelse og finhed. Der er fundet syv synåle, syv større knappenåle og elleve mindre knappenåle foruden fire bennåle. Tre af museets synåle er ganske fine og af bronze. De er mellem 5,2 - 6 cm lange og måler fra 1-1,5 mm i diameter. Øjnene er 2-3 mm lange og 1 mm i diameter. De andre fire synåle er fra 5,8 – 7,2 cm lange og fra 2 - 2,5 mm i diameter. De 7 synåle har altså en længde mellem 5,2 - 7,2 cm. Det er ganske kraftige nåle og nogle er let buede af brug. Men ellers svarer de ganske til den synål, vi bruger i dag, ja faktisk er formen uændret siden jægerstenalderen for godt 7.000 år siden. Kun materialet har skiftet gennem tiden. Fra fund af et nålemagerværksted fra middelalderen ved Budolfi kirke i Ålborg ved vi, at de større nåle med øjer blev hugget ud af plade og hamret i form under opvarmning. De mindre nåle blev derimod fremstillet af tråde.

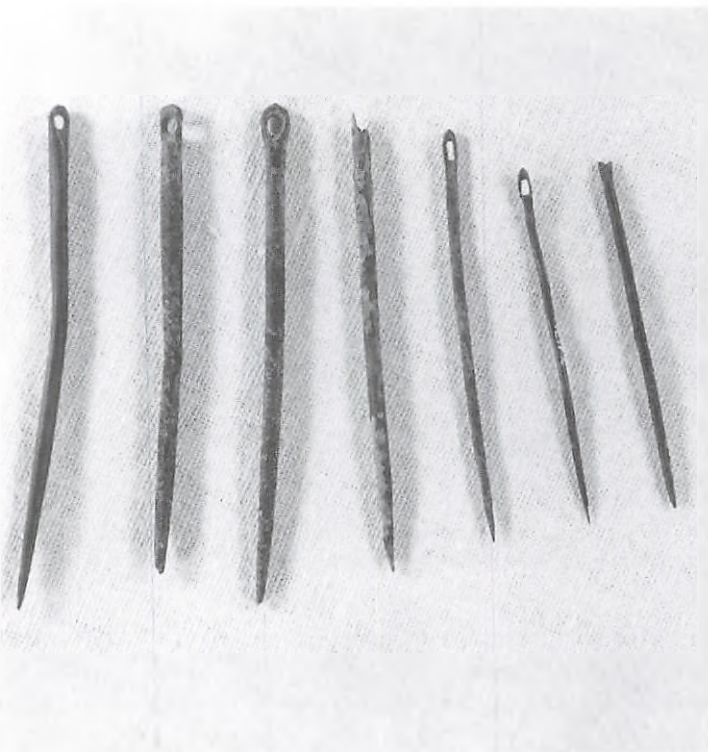

Fig. 2 Til venstre store bronzenåle, til højre mindre nåle af både bronze og jern.

Nålene har kunnet sy almindelige sømme i grovere kipervævet stof, mens de fine synåle har været brugt til klæde, kanter og broderi.

De fire bennåle har længder på 5,1, 6,4, 8,0 og 10,3 cm. De er flade oppe ved de store øjne og runder derefter ud til spidsen. De kan have været brugt til syning i f.eks. skind, hvor der i forvejen har været prikket huller, men det er mere sandsynligt de har været brugt til trådarbejder som nålebinding og sprang (middelalderlige former for strikning og hækling).

Hægter og maller

Museet er i besiddelse af tre par hægter og maller, foruden en enkelt hægte. De har en anelig størrelse, ca. 2 cm lange, i forhold til, hvad vi bruger i dag; men at de har været brugt som lukkemekanismer på tøj er ganske sikkert.

Fingerbøl

Fingerbøl har museet mange af fra Æbelholt Kloster, 25 i alt foruden en enkel syring. Også på andre middelalderlige lokaliteter, som f.eks. i Sigerslevøster, er fingerbøl talrige. Fingerbøl er en genstandstype, som først dukker op i middelalder-

Fig. 3 Fingerbøl. Her ses både let koniske og den bikubeformede. De bikubeformede er de ældste og forekommer særlig talrigt på Æbelholt.

ren. Fingerbøl optræder i to kategorier, nemlig de buttede bikubeformede og de højere koniske. De koniske er ganske fine i godset, mens de buttede er tykkere. Enkelte er fint dekorerede, men hovedparten har blot en linjebort fornedet for så at være fyldt med prikker eller fordybninger anbragt i tætte spiraler eller koncentriske cirkler. Disse kan være støbt, standset eller graveret. I gennemsnit er åbningens diameter fra 1,5 – 1,7 cm, og højden er 1,1 – 2,0 cm. Størrelserne varierer dog så meget, at nogle kun kan være lavet til mandsfingre, mens andre må være til børn.

Knappenåle

Museet er også i besiddelse af en del knappenåle, syv større af kobberlegeringer med store kuglerunde hoveder og elleve mindre af bronze. Een af de største måler 5,8 cm i længden med et hoved på 6 mm i diameter. Den har sikkert skulle holde sammen på klædedragten, men var også beregnet til at kunne ses. De elleve andre knappenåles længde varierer mellem 2,5 - 3,0 cm. De er ganske tynde og har et hoved fra 1,5 – 2,0 mm i diameter. De har helt sikkert skullet sidde skjult.

Afslutning

Om syredskaberne er blevet fremstillet på et værksted i forbindelse med Æbelholt Kloster ved vi ikke, men der er mange andre fund, f.eks. smeltede bronzeklumper og bronzebarrer, som viser at der var bronzeværksteder på Æbelholt. I samlingen findes også en lille hammer, 16 cm lang med

et lille, men ganske tungt splithoved. Noget ganske specielt for det tynde skæfte er, at det har et øje i enden, som også er tilspidset. Nålemagerens splithammer har måske været middelalderens almindeligste hammertype, anvendelig til mange håndværk. Til boring af huller har vel sagtens været brugt syle af jern med træskafter, en fundtype som også kendes fra Æbelholt om end i beskedent antal.

Litteratur:

Behr, Gitte: *Tekstilredskaber i det middelalderlige Danmark*. Århus 2000.

Hald, Margrethe: *Findings from Bogs and Burials*. København 1980.

Liebgott, Niels-Knud: *Danmark i Middelalderen*. København 1999.

Møller-Christensen, Vilhelm: *Æbelholt Kloster*. København, 1985.

Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder København 1980.

Riismøller, Peter: *Nålemageren i Strandstien, et middelalderligt metalværksted i Ålborg*. KUML 1960.

Husk generalforsamlingen i
Søjlehallen på Sophienborg
onsdag d. 26. februar
kl. 19.30.

Dagsordenen er at finde på
side 2 i dette blad.

Folkeuniversitetskursus på Sophienborg, februar - marts 2003

Museet har hermed den glæde at indbyde medlemmerne og andre interesserede til seks foredrag om nyere dansk arkæologisk forskning i Danmark og Grønland.

Vi starter på Bornholm, som med sine rige oldtid, altid har mange nye og storslåede fund at fremvise. Med etableringen af Sila under Nationalmuseet er der igen kommet skub i dansk Grønlandsforskning, og vi skal høre nyt om både de grønlandske stenalderkulturer og nordboerne. Omkring Sydfyn og ved Øresund går vi under havoverfladen og hører om fund fra havbunden, men vi bevæger os også op på de sydfynske øer og hører om udgravninger fra denne skønne landsdel. Foredragsrækken slutter på Vestsjælland ved Tissø, som har frembragt nogle af de senere års mest spektakulære arkæologiske fund.

Foredragsrækken afholdes på tirsdage i Pejsestuen på Sophienborg og i samarbejde med Folkeuniversitetet i Hillerød. Foredragene starter kl. 19.00 med forventet varighed til kl. 21.00-21.30. Kursusleder er Finn Erik Kramer.

Som følge af regeringens nedskæringer i tilskuddene til fritidsundervisning bliver kursusgebyret desværre noget højere end tidligere år, nemlig kr. 425, som forudsætter minimum 20 tilmeldte. Beløbet betales pr. giro (856-0439) eller pr. check til Folkeuniversitetet i Hillerød, v/kasserer Finn Geugjes, Toftevej 39, 3450 Allerød. Tilmeldingsfrist er den 14. februar. Hvis det kniber med at få betalingen frem til tiden, kan man tilmelde sig hos Finn Geugjes på telefon 48142515.

Kursusprogram:

18. februar. Museumsinspektør ved Bornholms Museum, mag.art. Finn Ole Nielsen:
Aktuelt nyt fra Bornholms arkæologiske arbejdsmark.

25. februar. Leder af Sila, Nationalmuseets Grønlandsforskningscenter,
mag.art. Bjarne Grønnow:
Arktiske stenalderkulturer - nyere forskningsresultater.

4. marts. Seniorforsker ved Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning,
Ph.d. Jette Arneborg:
Nordboerne i Grønland. Nyt fra de senere års udgravninger.

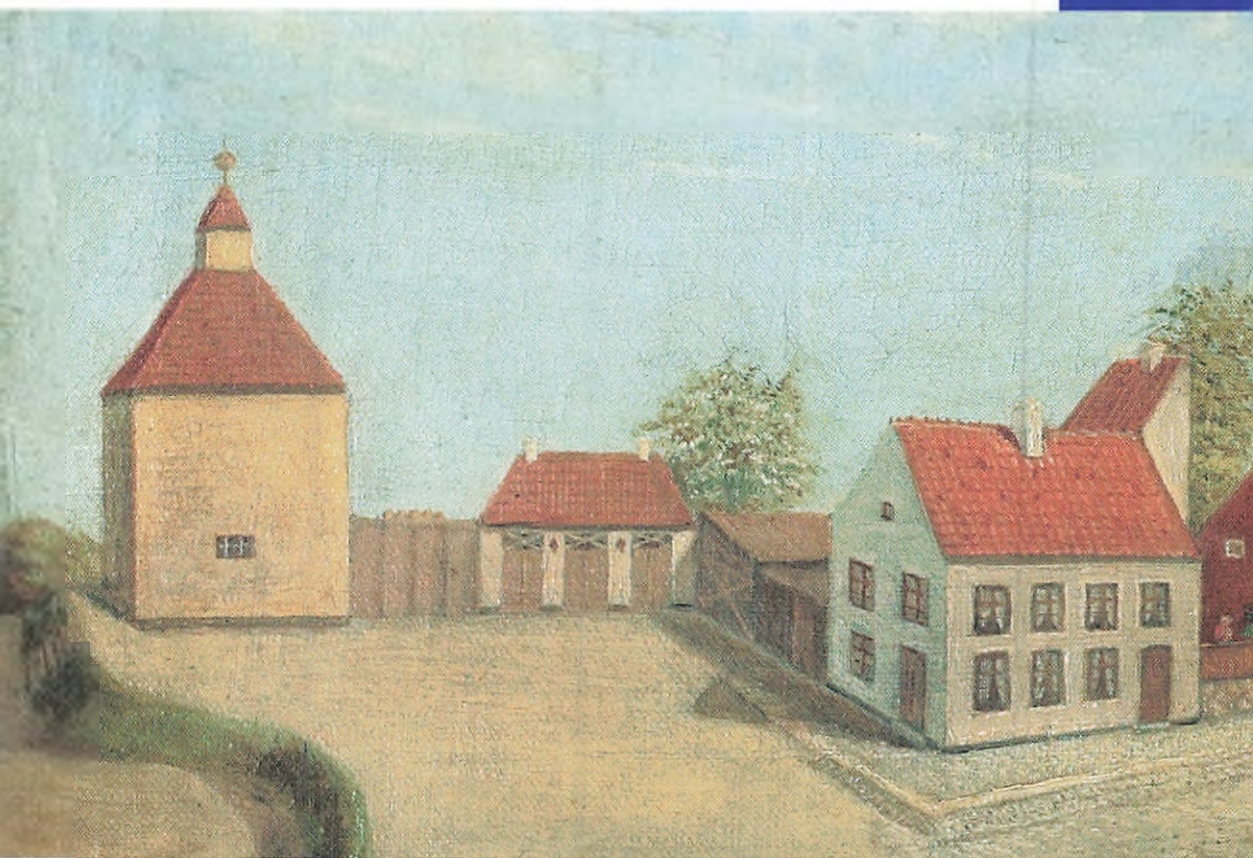
11. marts. Museumsinspektør på Langelands Museum, mag.art. Jørgen Skaarup:
Nyere arkæologiske undersøgelser på de sydfynske øer.

18. marts. Antikvar ved Kulturarvsstyrelsen, Ph.d. og mag.art. Anders Fischer:
Syndfloden - Havopslugte stenalderboplader og skove på den danske havbund.

25. marts. Museumsinspektør ved Nationalmuseet, Ph.d. og mag.art. Lars Jørgensen:
Kongsgård, kultsted og marked ved Tissø fra ca. 550-1000 efter Kristus.

Vel mødt! *Finn Erik Kramer*

Postbesørget blad
(0900 KHC)
51031

Nordea

ISSN 0904-6828

